

se side 24

FRA FLÅDENS ARKIVER

Kommandørkaptajn Th. Bjerre

Dannebrog
fra kongebanner til orlogsflag og fane

Niels Juel
og bådsfolkets skæbne i slaget ved Lund
4. december 1676

KØBENHAVN
VÅBENHISTORISK SELSKAB

1958

Ekspedition: M. Deins Boghandel, Frederiksborggade 42, K. By. 597

15-1938

Vil

Marinemuseet

med venlig hilsen

fra

Thorkild Bjørn

FRA FLÅDENS ARKIVER

*Fra Himlen er du faldet,
du Danmarks Helligdom,
Did har du Kæmper kaldet,
som Verden leder om.
Saa længe Rygtet svinger
sig over Land og Sø,
mens Nordens Harpe klinger
din Ros skal ej uddø.*

B. S. INGEMANN

Forord.

I 1956 modtog orlogsmuseet et dannebrogssflag, der efter sigende havde vajet over lineskibet CHRISTIAN VIII under kampen i Eckernförde den 5te april 1849. Det var blandt de effekter, der blev optaget fra vraget, bortauktioneret i Hamburg og her købt af en dansk slesviger ved navn Niels Olsen. Denne overlod flaget til skovfoged William Davidsen i Gråsten, i hvis slægt det ved festlige lejligheder har været hejst gennem de sidste 100 år, og som nu gennem direktør Peter L. Jensen, den kendte dansk-amerikaner og opfinder af højtaleren, er blevet ovedraget Marinen.

Som det ses af *fig. 1*, er flaget et stutflag, forsynet med Kong Frederik VII's navnetræk og med Dannebrogssordenens sølvkors i øverste venstre felt.

Efter gennemgang af arkivalier og trykte kilder om Dannebrog kan det nu efter alt at dømme fastslås, at flaget må have tilhørt eskadren på østkysten af Hertugdømmerne 1848 og 49 og, som skik var dengang, have været benyttet som eskadrens landgangsfane, på samme måde som orlogsflaget i dag benyttes af landgangsstyrker fra vore orlogsskibe eller -stationer i land.

Det skal lige her anføres, at lineskibet CHRISTIAN VIII's orlogsflag, vimpel, gallionsfigur, samt nogle sabler og andet inventar stadig findes opbevaret på FESTE COBURG i Tyskland (jvfr. »Eckernförde«, Th. Bjerre, Kbhvn. 1940), hvortil hertug Ernst af Sachsen-Coburg efter bjergningsarbejdets afslutning den 21/9 1849 lod disse »trofæer« overføre.

I det følgende skal der nærmere redegøres for Dannebrogss tilknytning til landets Konge og til vor flåde, for at man herigennem kan følge dets brug i søværnet gennem tiderne; som eks. herpå vil bl. a. matrosernes sorgelige kamp ved Lund den 4. december 1676 — under flådens gamle landgangsfaner — blive draget frem fra glemslens slør.

Dannebrog fra kongebanner til orlogsflag og fane.

Vi kender alle sagnet om Dannebrog, der under Volmerslaget ved Reval (Lyndanisse) den 15. juni Sct. Vitusdag 1219 »daled fra Himlen ned«, således som Arild Hvidtfeldt beretter derom i DANMARKS RIGES KRØNIKE (1650—52).

Som det imidlertid er vist af kirkehistorikeren pastor L. P. Fabricius i »Vort Flags Historie«, Kbhvn. 1941, hvis historiske udlægning om flagets oprindelse jeg iøvrigt skal henholde mig til i forbindelse med I. I. A. Worsaa's henvisninger til tiden før Valdemarerne (Om Dannebrog, Kbhvn. 1849), er Dannebrogss historie af ældre dato end 1219, og det er allerede omtalt af gråbrødre munk Peder Olsen fra Roskilde i DANMARKS SAGN OG KRØNIKER (1520—27) »som givet de Danske« i slaget ved Felin (Livland) 1208.

Efter de nedskrevne beretninger at dømme har vi altså i det mindste haft Dannebrog knyttet til vor historie 11 år længere tilbage end hidtil antaget.

Dette bekræftedes også i et samtidigt historisk skrift af kanniken Christiern Pedersen fra Skane, hvoraf en afskrift findes i det kgl. bibliotek. Han omtaler ligeledes Volmerslaget og Dannebrogssagnet, men hen-

fører dem begge til 1208, hvad der nu ikke er rigtigt for Volmerslagets vedkommende.

Nogle møntfund fra Valdemar den 1's, også kaldet den Stores, tid (1157—82) viser ligeledes, at et korsflag har været kendt herhjemme længe før 1219, selv om nogle mener, at det her er afbildet som bispefane, hvad de mange flige nu ikke tyder på.

I alle tilfælde symboliserer afbildningerne på mønten kongedømmet og kristendommen, de magter, der havde samlet landet, og da kongens og Absalons sejr-rige togter mod venderne netop havde grundfæstet riget og givet dets beboere fred, så beviser denne mønt kun endnu tydeligere, at korsflaget før 1200 må have samlet danske stridsmænd til sejr.

Det var nødvendigt under slagets tummel, at hærførerne havde et mærke, der kunne ses, og som kunne vise kampfællerne, hvor deres høvdinge var at finde; dette fremgår af sagaerne, og efter afbildningerne på tapeter og kalkmalerier at dømme (f. eks. Bayeux-tapetet) var jarlernes og kongernes mærker prægtigere end de andre høvdinges og var forsynet med flige.

Hvilke farver de nordiske bannere har haft, fortælles der også lidt om i de gamle beretninger og sagaer; i fredstid var de hvide eller af lys farve, men når krig forestod, var de røde med en sort ravn. Foruden bannermærket førte hver konge eller høvding dog sit eget mærke, som førtes af hans mærkesmand i stævnen af hans skib eller forrest på kamppladsen; derfor føres den dag i dag kommandotegnet forrest på stage i det fartøj, hvori den kommanderende befinder sig. Dette mærke gik senere over til også at blive ført på riddernes våbenskjolde og kjortler.

Rødt har i Norden fra de ældste tider været en meget yndet farve, når krig forestod; man kan tænke sig,

Fig. 1.

at bannerne, mærker og vel også kjortler er blevet dyppet i eller stænket med offerdyrenes blod, og således indviet til krigsguden, forinden man drog af sted til kamp.

De gamle nordboere viste fra deres skibe et hvidt skjold, når de kom som venner, men et rødt, når de kom som fjender, da »rejste de hærskjolde«. I den norske Gulethingsloven var det påbudt, at enhver mand, som ejede seks mark sølv, skulle have et rødt skjold, og hos en skotsk historieskriver fortælles det, at de danske bar røde og hvide kjortler i et slag i Skotland for omtrent 1000 år siden.

Det kan således tyde på, at når rødt og hvidt fra det 13. århundrede så bestemt fremtæder som de danske nationalfarver, så må det vistnok begrundes i en gammel forkærlighed hos folket for disse farver. (I. I. A. Worsaae).

I alt fald er det givet, at det blodrøde flag lige fra hedenold har været de danskes kampflag, og således har det da også været brugt i marinen helt op til det 18. århundrede, hvor det blev hejst på skibene, som signal for at åbne kampen.

Det er således dette flag, der synges om i »Kong Christian«, hvor Niels Juel: . . . »hejsede det røde flag!«

Dette flag findes endnu ophængt over Niels Juels sarkofag i Holmens kirkes kapel.

I slaget ved Stiklestad 1030 lod Olaf den Hellige, der rent havde mistet tilliden til ravnemærket, sine krigsmænd overtrække skjolde og hjelme med hvide kors. Herfra stammer det bekendte kampråb: »Frem, frem, Christmænd, Korsmænd!«

Fastholder vi nu disse kendsgerninger med de førnævnte krigeriske begivenheder under Valdemarerne, hvor danskerne drog ud for at tugte og kristne ven-

derne, der længe havde hærget vore kyster — det var jo i korstogenes århundrede — ja, så ligger det lige for at antage, at man her havde erstattet ravnene i de røde kampbannere med Kristitegn, samt malet hvide kors på skjoldene. Allerede i 1203 og i de følgende år prædikede ærkebiskop Andreas Suneson om korstog mod Esterne, fulgte selv hæren og forsøgte at oprette et fast bispesæde i Estland; da han var dansk og hørte til Johannitterordenen, har han antagelig — uden dog at være ordensbroder — som banner valgt Johannitterordenens krigsbanner, et mærke, der på grund af farverne særligt må have vakt de danske krigeres begejstring, og som derfor blev deres korsfarerbanner; det var rødt med et hvidt kors. (Fabricius).

Arild Hvidtfeldts udtalelse eller rettere udlægning om, at paven kunne have sendt Valdemar et Labarum eller Cruciata, er ikke nogensinde bevist. En sådan overbringelse gik jo for sig med pomp og pragt og må på samme måde som Vilhelm Erobreren's have været omtalt i historien, hvilket ikke her har været tilfældet.

Kongen selv førte Valdemarernes skjoldmærke, de 3 blå leoparder på gul bund (nu løver, leoparden vender hovedet mod beskueren) i sit banner under disse kampe, kendt bl. a. fra samtlige afbildninger af kampen ved Bornhøved 1227, aftrykt i årbog for nordisk oldtidskundskab, Kbhvn. 1844, men efter den tysk-fødte præst, Henrik af Letlands samtidige beretning om kampen ved Reval den 15. juni 1219, synes det, som om esterne bedst kendte de danske på det rød-hvide korsbanner.

Han beretter, at de omkringboende stammer, efter på skrømt at have sluttet fred og modtaget dåben, pludselig om natten den 15. juni overfaldt den danske

lejr med en stor hærstyrke. De troede da, at biskop Theodrik's telt var kongens, overfaldt dette og dræbte bispen; men da kongen, der havde opholdt sig på sit skib, kom til med store forstærkninger, blev fjenden drevet på flugt efter et større blodbad.

Biskop Theodrik var indsat som biskop i Estland, men var blevet fordrevet og skulle nu atter indsættes i sit embede; i kongens følge befandt sig desuden ærkebiskop Anders Sunesøn fra Lund, bisperne Ebbe fra Aarhus og Niels fra Slesvig.

Foran biskop Theodriks telt må efter datidens skik det danske korsbanner have været plantet (efter pastor Fabricius's tidligere nævnte artikel), det var esterne velbekendt, og derfor troede de, at det var kongens telt, de overfaldt.

I den samtidige beretning om kampen, står der intet om det himmelfaldne Dannebrog, men det må antages for ganske givet, at legenden om det himmelsendte Dannebrog først er nedskrevet — som vist — i tiden omkring reformationen, hvor det så er blevet knyttet til Volmerslaget, men derfor er sagnet ikke blevet mindre smukt eller har tabt noget af sin — for os danske — så forjættende tone.

Hvorfor Kong Valdemar Sejr valgte Dannebrog som sit banner, istedet for sit oprindelige banner og skjoldmærke med leoparderne, kan vel tilskrives, at Dannebrog under et af disse korstog i kampens hede er blevet stridens midtpunkt og har opflammet de danske til sejren; muligvis er kongens mærkesmand blevet fældet, danskerne er begyndt at vige — her må vi gerne lade fantasien få lidt spillerum — indtil det øjeblik, hvor kongen nu igen kalder til samling under korsbanneret, Dannebrog, måske tilkastet ham i kamptummen af en af hispens svende. Sejren er da blevet vundet

og derved tilliden til, at sejren i fremtiden også ville følge Dannebrog.

Noget lignende beretter Saxo, da Knud den Stores folk veg i slaget ved Ashington 1016, og banneret var hugget ned, da greb en mand af folket, bonden Thymme Sjællandsfar, en grøn gren og fik derved »de flygtende skarer holdt tilbage under det fælles mærke«, og danskerne tilkæmpede sig sejren.

Da nu hovedstriden i Volmerslaget er udkæmpet om det rød-hvide korsbanner foran Theodriks telt, og dette flag igen har bragt sejr efter en hård kamp, ja, så har kongen ladet sit gamle mærke i kamp vige til fordel for Dannebrog, der således er blevet den danske konges Hovedbanner; derfor har det siden hen fulgt ham på land og sø og vajet fra hans skibe, udskrevne til orlogs.

Danmarks forbindelse med Estland ophørte først under Valdemar Atterdag, men selv den dag i dag er Dannebrog Revals byfane, og skjoldet med de tre løver findes i dets byvåben, et yderligere bevis for, at Dannebrog var danskernes hovedbanner.

Reval hedder på estnisk Tallin, der betyder de danskes by.

Vi kan med fuld sikkerhed føre Dannebrog tilbage til Valdemarerne som Kongens banner, og i det følgende århundrede ser vi nu Dannebrog træde frem vajende fra vore orlogsskibe som de danskes flag, hvilket selve ordet jo betyder. Brog er i gammel dansk det samme som benklæder*), og benævnelsen Dannebrog har altså oprindeligt slet ikke været spor højtidelig eller smigrende — tværtimod nærmere et udslag af nordisk lynne og forbeholden skepsis. Brogene havde nu

*) Jfr. Kalckar's ordbog om det ældre danske sprog I. bind, Kbhvn. 1881-85.

engang, og har, to ben, så gennem selve navnet Dannebrog får vi bevis for, at flaget oprindelig må have haft to flige!

Dannebrog omtales ikke under kampene i land ved Bornhoved eller på Lohede 1261. I årene efter Valdemar Sejrs død var Danmark nemlig splittet ved indre strid, men ikke såsnart begyndte det igen at dages, før tilliden til Valdemar Sejrs Dannebrog igen blussede op. Som Valdemar Atterdags banner blev det i 1356 optaget i rigets segl »Waldemarum — tyl Danæ-lough«. I en samtidig våbenbog i Belgien udført af Gelres ca. 1350 ses Dannebrog anbragt på det ene vesselhorn af det danske våben.

At Dannebrog har været i brug i mellemtiden, viser folkevisen om Erik Menveds rejse til Mecklenborg 1312, hvori det hedder om hans mænd: . . . »De havde røde våben rocke på, derudi sad hvide kaars.«

Fra dronning Margrethes og Erik af Pommerns tid (1412—1439) findes Dannebrog i majestætsseglene, som de forenede rigers hovedfane.

I Erik af Pommerns majestætssegel griber de 3 løver med poterne om Dannebrog's bannerstang.

Selv fehmerbeboerne var i 1424 forpligtet til at føre rigets banner på søen, og i det frisiske landskab Everskips (Ejderstedt) segl 1424 ser vi Dannebrog nu som splitflag vaje fra en skibsmast.

Hvornår Dannebrog egentlig er taget i brug som almindeligt skibsflag, handelsflag, kan man ikke med fuld sikkerhed udtale sig om; imidlertid viser gamle bysegel, at Dannebrog er ført almindeligt vajende fra skibsmasterne i tiden efter Valdemar Atterdag.

På samme måde som nu førte skibe agterude i middelalderen et navneflag eller rederens mærke.

Antagelig fra Valdemar Atterdags tid blev det al-

mindeligt at føre Dannebrog som nationalitetsmærke på handelsskibene, med andre ord, det var nu blevet rigets flag.

Og grunden hertil kan vel kun være den, at danske handelsskibe, for at holde fjendtlige krigsskibe på afstand under Hansatiden, mer eller mindre selvbestaltet havde ført Kongens Banner, på samme måde som Kongens egne krigsfartøjer. Thi overfald på et krigsfartøj, tilhørende den danske Konge ville få langt alvorligere konsekvenser — også efterrettslige — end et angreb på blot et almindeligt handelsskib — og skik fulgte brug.

Det gamle danske flag, der indtil 1940 hang i Sct. Mariæ kirke i Lübeck, var det lykkedes lübeckerne at tage fra et af vore handelsskibe under slaget i Øresund 1427. På dette flag var felterne udsmykkede med de 3 nordiske rigers våben, samt den vendiske grib. Den nederste trediedel af flaget viste Sct. Jacob og Maria med Jesusbarnet, og yderst var der påsyet et par røde flagdugstunger (se fig. 2). Flaget har antageligt tilhørt et skib ved navn »Sct. Jacob« og vajet fra dettes flagspil. Det var ikke et egentligt Dannebrog, men et navneflag fra et skib tilhørende det daværende danske rige; måske Kongens eget efter våbnet at dømme?

Det oprindelige Dannebrog fra Volmerslaget blev opbevaret som en helligdom vistnok på Kalundborg slot, men da kong Hans i 1500 drog imod Ditmarskerne, blev det erobret fra os i slaget ved Hemningsted. Fanebæreren var ridderen Hans Ahlefeldt, og en senere tradition fortæller, at før han med fanevagten blev hugget ned, havde han svøbt den afrevne fanedug om sin krop for at værgе flaget så længe som muligt.

Ditmarskerne ophængte herefter flaget i Whörden

Fig. 2.

Domkirke, hvorfra det af Frederik den II, efter at han havde hævnnet kong Hans' nederlag, blev ført til Slesvig Domkirke. Her er det imidlertid omkring 1660 helt gået til på grund af fugtighed og ælde. (Nogle kilder fortæller, at det til slut endte sine dage i Kiels Domkirke).

Hvorfor det gamle Dannebrog ikke blev bragt til Kalundborg eller København er svært at sige, men formentlig skyldes det Frederik den II's uvilje mod flagets katholsk-legendariske oprindelse.

Så langt vi kan følge Dannebrog tilbage, må det splittede Dannebrog have været kongens personlige banner eller flag, om man vil; spliterne var jo en udløber af fligene på middelalderens høvdingebannere, og da kongerne kæmpede til hest blev splittede flag og bannere naturligt også ført af Kongens rytteri. På billeder fra det 13.—14. århundrede sprænger hestefolket næsten altid af sted med en splitfane, også kaldet flyvefane, forrest.

Den danske Konges beredne livvagt, omkring år 1600 kaldt HOFFANEN — udskrevet blandt kongens lensryttere i den Danske Adels Rostjeneste — havde ført og førte indtil 1679 som den eneste af hærens afdelinger*) Dannebrog (Helge Bruhn, Dannebrog og

*) Fra 1644-1677 førte de Slesvigske og Holstenske regimenters også Dannebrogspaner med de respektive hertugdømmers våben i øverste venstre hjørne, antagelig for derigennem at vise tilknytningsforholdet til riget gennem Kongens egen person.

Hærens øvrige afdelinger har altid ført deres egne farverige og firkantede paner.

Først fra 1628 befaler Christian den IV, at alle militære paner skal føre et lille Dannebrogsmærke i øverste hjørne ved stangen. Således så hærens paner i det store og hele ud indtil 1842, hvor Christian den VIII indførte Dannebrogspaner og -estandarter i alle hærens afdelinger. Frederik den VI havde dog forinden tilladt, at landeværnet fik Dannebrog som fane, foruden at Grenadeer-kompagnierne — fra 1785 — og et livgarderegiment — fra o. 1791 — ligeledes havde fået en sådan tilladelse.

danske faner gennem tiderne, Kbhvn. 1949), på tilsvarende måde som kongens egne skibe førte Dannebrog som kongens mærke. Hoffanens Dannebrog var oprindeligt splittet og har ført kgl. insignier i flagets midte; fra Frederik II's tid førtes det som stutflag.

Kongens tilsvarende livvagt NORSKE KOMPAGNI, udskrevet blandt den norske Adels Rostjeneste, førte i stedet for de kgl. insignier i Dannebrog den Norske Løve (Hofmann-Jonson, Armémuséet, Stockholm).

Omkring 1588 forsvinder imidlertid splitterne i Kongeflaget, som Dannebrog nu officielt omtales; jvfr. Søe-krigsartiklerne, Kbhvn. 1811.

Grunden hertil kan være den ganske simple, at splitterne har vist sig at være upraktisk under kampe eller marcher i land; et splitbanner var lettere at gribe for en fjende end et stutflag, og dernæst har erfaringen vel også vist, at intet snærter så hårdt som splitterne i blæst til gêne for de nærmeststående.

Såvel basreliefferne på Frederik den II's sarkofag i Roskilde Domkirke som andre stik fra ca. 1600 viser Dannebrog ført som Kongens banner samt også, at fligene ved Frederik II's død er ved at forsvinde; på relieffet foresillende Kongens begravelse føres Dannebrog her som splitflag, på de øvrige afbildninger som stutflag.

Endog fra krigsskibene ses Dannebrog nu at vaje som stutflag, hvad Christian den IV's egne barnetegninger ca. 1590 (Rosenborg) tydeligt viser — og ligeså van Wick's kendte stik over Københavns havn 1622.

Et stykke tid er Dannebrog o. 1600 tallet såvel i orlogsskibene som i handelsskibene benyttet i flæng, dels som splitflag dels som stutflag.

Imidlertid bestemmer Chr. den IV den 27/3 1630,

at herefter må kun orlogsskibene føre det rene splitflag og splittede fløje, og han indskærper i 1635 »at Vi ville ikke tilstede Coffardiskibe spisse flagger og fløye at føre«.

Benævnelsen orlogsflag blev først indført i slutningen af det 18. århundrede, uden at berettigelsen til denne betegnelse egentlig kan dokumenteres; før den tid omtales det splittede Dannebrog altid i marinens reglementer som kongeflaget. Hvor Kongen selv var ombord i et skib, vajede en vimpel over kongeflaget (splitflaget); i alt fald blev »Kongeflaget«, som vi kender det i dag, først approberet den 9/4 1731.

En skelnen mellem rent splitflag og orlogsflag er i h. t. den nævnte udvikling ikke historisk korrekt, heller ikke at farverne adskiller sig fra hinanden; Dannebrog har altid haft een og kun een farve, den blodrøde, og det har været knyttet til vort lands historie gennem Kongens person som det Danske Kongeflag, hvilket også gælder stutflaget som handels- og nationsflag.

I land vajede Dannebrog endnu i slutningen af det 17. århundrede kun fra Kongens slot, fra Kronborg, fra Citadellet Frederikshavn (Kastellet) og fra skanser og fæstninger; i h. t. kgl. anordning af 15/8 1788 flyttedes »Vores Flag« fra Kastellet til batteriet *Sixtus*, hvorfra det som Kongens og nu landets officielle flag vajer den dag i dag.*)

Først omkring treårskrigen, hvor Danmarks nationalbevidsthed vågnede, blev det almindelig skik at flage med Dannebrog; en overgang blev det tilmed forbudt, da konsulerne også ville have tilladelse til at flage med udenlandske flag, ifølge lov af 1833. Frede-

*) På samme måde vajer Dannebrog i dag fra Kronborg Flagbatteri.

rik den VI opfattede nemlig endnu Dannebrog som Kongens og statens eje og forstod ikke helt folkets trang til at hejse Dannebrog som bevis på deres vågende nationale følelser.

Forbudet blev imidlertid ikke overholdt, fordi det ikke kunne overholdes, og ved kgl. resolution af 7. juli 1854 blev det nu endelig fastsat, at alle og enhver i kongeriget måtte hejse Dannebrog — uden split — på deres ejendomme eller boliger.

Foruden som orlogsflag har Dannebrog også været benyttet som landgangsfane (orlogsfane) båret af flådens landgangstropper; hærens afdelinger ombord, Soldatesken, førte derimod deres egne afdelingsfaner. Orlogsfanerne er omtalt af oberstløjtnant Helge Bruhn i hans før nævnte værk om »Dannebrog og danske faner«, uden at de her nævnte orlogsfaner fra den Skånske Fejde nærmere er beskrevne eller deres data korrekt udlagt.

Brugen af Dannebrog ombord som landgangsfane kan spores helt tilbage til 1400-tallet efter kalkmaleriet i Voldby kirke at dømme. Det viser en karavel med en landgangsstyrke på dækket under Dannebrogsfaner, både med og uden flige; orlogsskibenes mandskab var Kongens folk ombord i hans skibe, derfor førte de Dannebrog, Kongens banner.

På samme måde som tilfældet var med HOFFA-NENS — Rostjenestens — faner og estandarter forsvandt fligene også fra flådens landgangsfaner o. 1600-tallet, måske før, hvad det ovennævnte kalkemaleri kan tyde på.

De fra den Skånske Krig kendte danske orlogsfaner, af hvilke 1 af oprindelig 4 fornylig har været udstillet på Armémuseet i Stockholm, erobrede under Slaget

ved Lund den 4/12 1676 fra den danske matrosbatalion sammen med andre såkaldte matrosfaner, der ved denne lejlighed — som kompagnifaner — var medgivet matroserne.

I det følgende kapitel vil der nærmere blive redegjort for selve matrosbataillinens indsætning i slaget ved Lund.

Disse flådens landgangsfaner (orlogsfaner) var af flagdug (hårdug) som flådens øvrige flag; tre af dem bar i korsets midte på et skilt, som det dengang benævntes, henholdsvis Kongens (Chr. V's), Dronningens (Charlotte Amalie's) og Prinsens (Prins Georg's) navnetræk, medens det fjerde bar DEN NORSKE LØVE (se fig. 3 og 4).

Efter datidens skik må der have været tildelt hver eskadre sin fane med kgl. navnetræk, medens en fane med Norges Våben til brug for de norske matroser jvfr. brugen af Norske Kompagni's Dannebrog-fane, har været medgivet et af den samlede styrkes skibe, antageligt orlogsskibet NORSKE LØVE. Selve etableringen af Matrosbataillon 1676 viser, at der til flådens brug dengang, kun fandtes disse fire orlogsfaner (Dannebrog som landgangsfaner) og ingen andre.

I henhold til admiralitetsordre af 6/3 1675 skulle flåden udrustes i 3 eskadre à 10 skibe hver:

1. eskadre med SOFIA AMALIE som admiralskib,
 2. eskadre med CHRISTIANUS QUINTUS som admiralskib,
 3. eskadre med PRINS GEORG som admiralskib,
- en inddeling efter marinens ældste traditioner, i Dron-

ningens, Kongens og Prinsens eskadre;*) ganske vist bærer l' eskadres admiralskib enkedronningens navn, men dette skib udskiftedes senere som admiralskib med andre, da det som det største og smukkeste udsmykkede skib, bygget til Kongens eget brug, ønskedes skånet; krigens videre udvikling med idelige udskiftning af skibene m. v. medførte imidlertid, at skibenes navne ikke altid kunne dække den her nævnte inddeling af eskadrene.

At den 3. eskadres admiralskib fører Prins Georg's (Prins Jørgen) navn og ikke kronprinsens, skyldes den tids brug, hvor man må huske, at Fr. IV var landets først fødte prins som kronprins, og at benævnelsen »Prinsen« endnu havde fuld hævd indenfor tidens almindelige begreber som den fornemste, efter selve Majestæterne, den udvalgte prins!

Christian V viste forøvrigt både sin moder, enkedronning Sofie Amalie og sin broder Prins Georg (Jørgen) megen opmærksomhed og støttede dem på alle måder, hvor det kunne tjene dem til ære, hvorfor dette måske også kunne ligge til grund for, at »enkedronningens skib« havde fået forrang for linieskibet CHARLOTTE AMALIE, og at Prins Georg's navnetræk blev ført i landgangsfanen og ikke kronprinsens'; Kronprinsen var forøvrigt ved krigens åbning

*) Selv den dag i dag benævnes straffegaster, der mønstres midtskibs, adskilt fra den øvrige besætning — opstillet i Kongens og Dronningens kvarterer (henholdsvis om Stb. og om Bb) — for »Prinsens eller Kronprinsens Kvarter«.

I 1924 meddelte afdøde artillerimester S. Christensen mig, at han efter overlevering fra de gamle slægter i Nyboder havde hørt, at flåden under kampen ved Lund havde kæmpet i tre afdelinger, betegnet henholdsvis Kongens, Dronningens og Prinsens. Matroserne blev inddelt i 3 batailloner (Krigscancelliet 1547-1700, Rigsarkivet) og de erobrede faner viser, at de har været inddelt i Kongens, Dronningens og Prinsens batailloner.

Fig. 3.

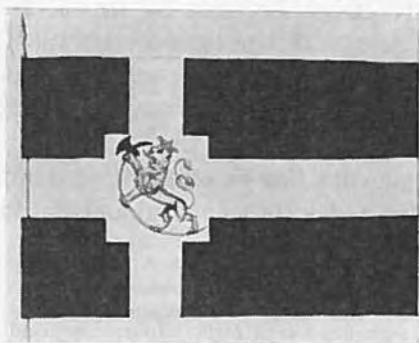
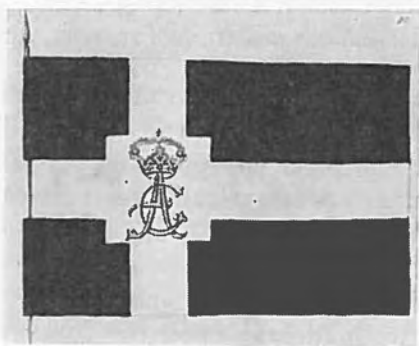

Fig. 4.

kun 3 år gammel; orlogsskibet CHRONPRINSEN tilkom først flåden 1676 efter flådelisten at dømme.

Matrosernes landgangsfaner, orlogsfanerne (jfr. fig. 3 og 4) er i Kgl. Armémuseet i Stockholm indregistreret med følgende benævnelser:

Fig. 4: Hofmann-Jonson III, pag. 42, Riddarholm Kyrken, H. 29, Dannebrog, sønderrevet men er antegnet, at den har ført Chr. d. V.'s navnetræk (dobbelt, anført af Helge Bruhn).

Fig. 4: Hofmann-Johnson III, pag. 37, R. K., S. 246, Dannebrog med et kronet C. A.

Fig. 3: Hofmann-Johnson III, pag. 38, R. K., J. 3, Dannebrog med kronet dobbelt G (Spejlmønogram).

Fig. 4: Hofmann-Johnson III, pag. 36, R. K., J. 26, Dannebrog med norske løve.

Landgangsfanerne, eller om man vil, orlogsfanerne, blev ført på stage i stævnen af det fartøj, hvor den kommanderende over landgangsstyrken befandt sig*), og blev under operationerne i land båret enten lidset eller sømmet til en spydstage (ikke egentlig fane-stang).

Armémuseet i Stockholm opbevarer endnu een af oprindelig to Dannebrogsgfaner fra Torstensonskrigen, erobrede fra de af vor flåde opkastede skanser ved Kielerfjord (Helge Bruhn), se fig. 5. Disse flag er større end orlogsfanerne og må efter tidens skik have vajet fra de danske skanser; et af flagene har båret Chr. IV's navnetræk. (Armémuseets nr. 22640, Pietas 2260, H. 5 F, K).

Det her nævnte flag er efter alt at dømme det ældste Dannebrog, der findes; måske er det identisk med

*) Flådens kommandoflag blev først taget i brug efter den 22/6 1743; Kommandøranders og Kommandørkaptajn's vimpel er kendt fra 1711; i 1743 bestemtes tillige, at alle skibschefer herefter skulle føre vimpel. Som kendetegn førte Admiraler oprindelig kongeflaget på stortoppen, Viceadmiraler kongeflaget på fortoppen; når fjenden søgtes, måtte enhver skibschef dog føre Kongeflaget på samtlige toppe (kgl. bestemmelse af 18/6 1625).

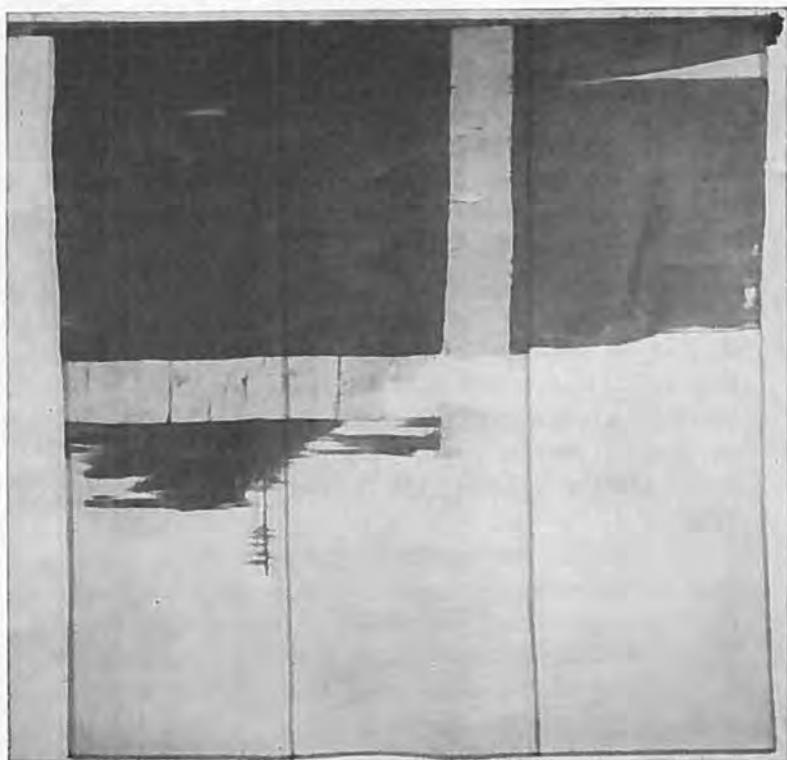

Fig. 5.

de fra begyndelsen af 1600-tallet i de gamle regnskaber omtalte dannebrogssflag med Kongens navnetræk til flådens brug (Helge Bruhn); artilleriet var jo indtil 1680 fælles for hær og flåde (Bidrag til Søartilleriets historie, P. Andersen, Kbhvn. 1909).

Efter det her anførte, kan det nu med sikkerhed anføres, at det efter sigende fra Linieskibet CHRISTIAN VIII modtagne dannebrogssflag er af samme struktur og type, som de her nævnte orlogsfaner; det

er af nærlig samme størrelsesforhold som disse, lidt mindre, og af samme størrelse som de landgangsfaner, søværnet benytter den dag i dag (tre dugs).

I listen over effekter fra vraget af lineskibet CHRISTIAN VIII (Beschreibung des Wreck's CHRISTIAN VIII, Gulland, Hamburg 1852) var bl. a. flere dannebrogssflag angivet, hvilket bekræfter overleveringen om flagets herkomst.

Flaget, der er slidt og tilklippet, er i farve og mål tilsvarende øvrige på flagmagasinet, Holmen, fremstillede flag og kommandotegn, og sølvkorset i flaget er tilsvarende malet, som våbnene i vore kongeflag m. v.; som det var skik dengang er flaget antageligt tilvirket og skænket af »en kreds« tilknyttet selve eksadren, jvfr. »Livet i Nyboder«, E. N. Jensen, Stubes forlag 1956.

Det adskiller sig imidlertid fra alle andre kendte flag og faner ved dette sølvkors, men også dette viser sig at have sin rigtighed; under min gennemgang af Eckernfördesagen 1939 så jeg i Kommandørkaptajn F. A. Paludans efterladte breve og skrivelser (Eckernförde, Dansk-Nordisk forlag, København 1940), at han i et brev til en ven havde udtalt sin sorg over, at flådens hele virke og indsats i 1848 under hans kommando som eskadrechef ikke var blevet nok påskønnet: »det manglede forøvrigt ikke på Allerhøjestes påskønnelse«, fortsatte han, idet H.M.Kongen under sit besøg ombord i GEJSER, eskadrens kommandoskib, den 11. april 1848 havde udtalt, at eskadrens landgangsfaner herefter skulle føre dannebrogssordenens sølvkors som belønning for eskadrens fortjenstfulde indsats under kampen ved Bov.

Under denne kamp havde eskadrechefen dirigeret sine skibe klods til kysten og lod dem beskyde oprø-

rerne i deres flanke, samtidigt med at han satte eskadrens landgangstyrke i land i fjendens ryg og besatte Flensborg med matroserne. Dette var medvirkende til den smukke sejr over oprørerne, og kongen såvel som andre håbede og faktisk troede, at krigen nu var ved sin afslutning efter dette alvorlige nederlag for oprørerne.

Tildelingen af det her nævnte sølvkors til eskadrens landgangsfane var så absolut en kongelig belønning — og indskydelse, efter de bedste forbilleder fra Tricoloren og Frankrigs frihedskrig — og beviser, at Kongen ved denne udmærkelse faktisk anerkendte Dannebrog som landets og folkets flag.

Det følgende år var kmdkptn. F. A. Paludan chef for lineskibet CHRISTIAN VIII, der som »eskadren på østkysten af hertugdømmerne«'s største skib har medført eskadrens landgangsfane, der gik tabt for marinen ved lineskibets eksplosion og forlis.

Selv om der ikke foreligger, eller til dato ikke er fundet, noget reglement eller regnskab for flådens landgangsfaner under treårskrigen, så giver det her fremførte et slags bevis for, at det i 1956 overdragne flag til orlogsmuseet virkelig har været østkysteskadrens landgangsfane under kampene ved Bov den 9/4 1848 og under kampen i Eckernförde den 5/4 1849.

Som slutning på denne beretning om Dannebrog og orlogsfanerne skal lige de øvrige faner fra matrosbataillonernes kamp i Lund, den 4/12 1676 omtales, selv om de ikke var dannebrogflag og ei heller før eller senere har været brugt af vor flåde, såvidt det kan skønnes.

Disse faner, matrosfanerne fra Lund, som de rette-

Fig. 6.

lig kan betegnes, blev tildelt matrosbataillonerne, fordi de nu skulle optræde på land som en hærafdeling under hærens kommando, og som sådan skulle de i h. t. hærens reglement føre kompagnifaner.

Matroserne, hvis samlede antal var 1000 mand, blev inddelt i 12 kompagnier (krigscanselliet 1547—1700, Rigsarkivet) og organiseret på landmilitærvis, hvorfor de skulle føre ialt 12 faner.

Til flådens brug fandtes de lige omtalte 4 orlogfa-

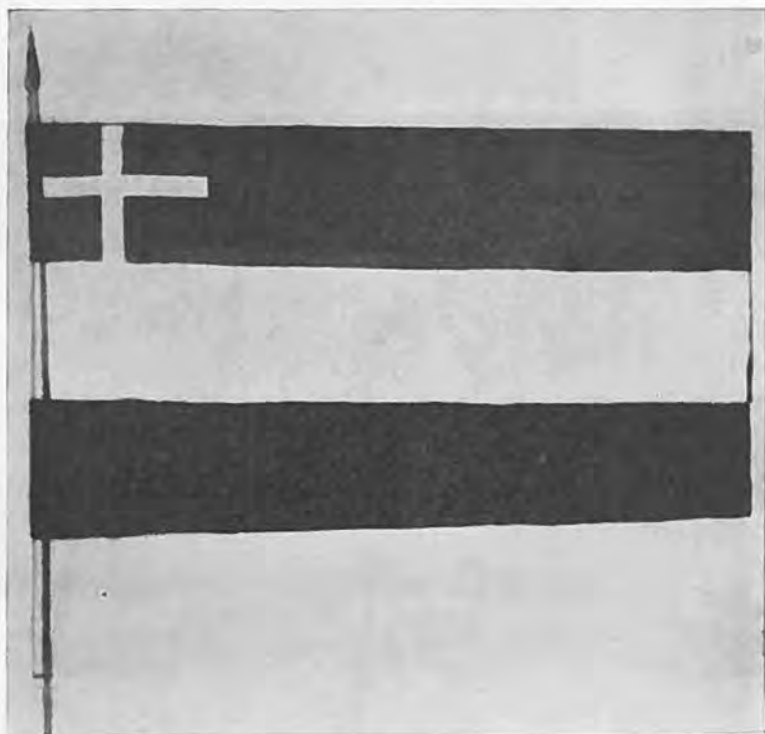

Fig. 7.

ner — og ikke flere; hver bataillon må da, i. h. t. søværnets traditioner, have fået tildelt hver sin orlogsfane med henholdsvis Kongens, Dronningens og Prinsens navnetræk. En fortegnelse (rulle) over dette mandskab har det til dato ikke været muligt at finde, men man ved (Admiralitetets Kopibog 1676), at de blev udtaget — og presset — blandt de i København værende besætninger fra oplagte orlogsskibe, der talte mandskab fra såvel Danmark, Norge og Hertugdøm-

Fig. 8.

merne som fra de besatte provinser samt fra Holland. Disse folk må da antages — efter sprog og skik at dømme — at have været samlet i kompagnier for sig, og det er da indlysende, at det norske mandskab har fået tildelt orlogsfanen med den norske løve som kompagnifane. De øvrige kompagnier, otte ialt, har derpå fra hærens arsenaler fået tildelt faner, der ikke længere var i brug, ialt fald har de modtaget tre fra Frederik den III's tid, jvfr. fig. 6, 7 og 8, medens

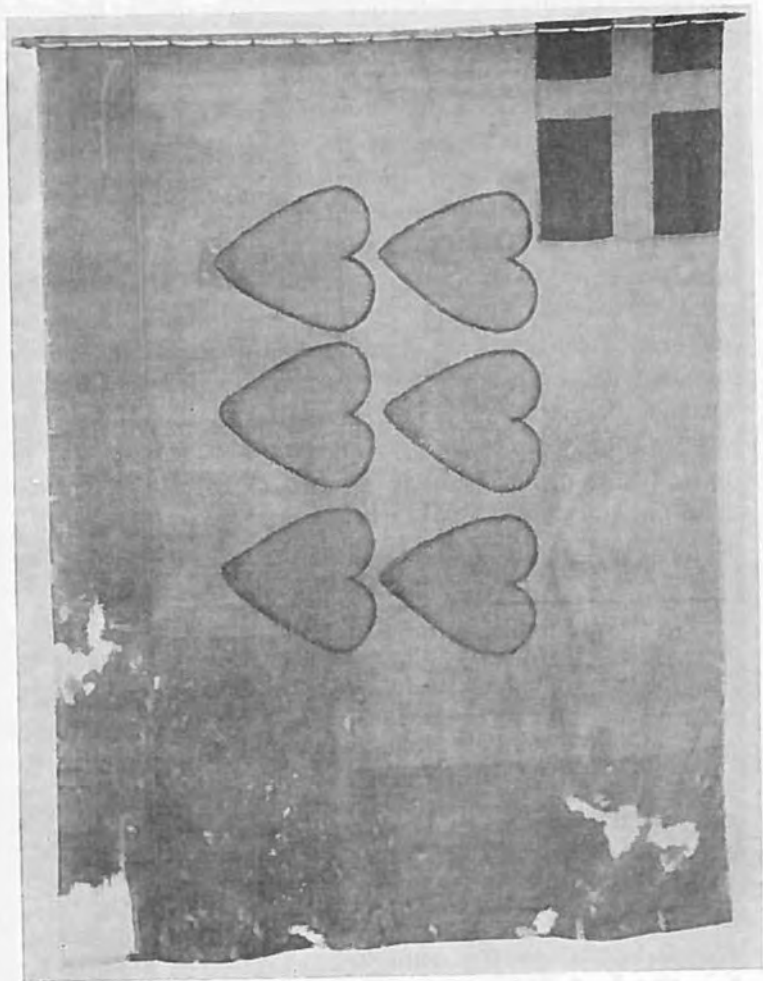

Fig. 9.

et kompagni ses selv at have forarbejdet sin fane, fig 9, fremstillet af almindeligt sejldug og med seks ubehjælpsomt påmalede røde hjerter i flagets midte. Disse faner bærer alle hærens mærke, det lille dannebrog, i øverste venstre hjørne. Se fig 9.

Hvordan de resterende 4 kompagniers faner har set ud, vides ikke længere; en del fanespyd forefindes endnu på Armémuseet, uden at der længere er spor tilbage af de faneduge, de har båret.

De svenske kilder fra Armémuseet i Stockholm nævner endnu eet flag, eller rettere sagt en fane, der skal have været båret af et af matroskompagnierne; det er en grøn fane med et gult kronet G (prins Georg) og med dannebrogsmærket i øverste venstre hjørne. Flagets historie er ikke endelig løst, nogle antegninger på listen over fanerne fra Lund tyder på, at det skulle have tilhørt Prins Georgs Regiment's 6. kompagni. Hofmarskal Løvenskiold mener i sin afhandling over slaget ved Lund (Rigsarkivets håndskriftsamling), at fanen var et af de mærkesflag, der blev fremstillet af »hårdug« til brug for transportskibene som kendingsflag under hærens overførsel til Landskrona i dagene fra den 24. til den 28. juni 1676. Dette flag skulle så være faldet Svenskerne ihænde ved besættelsen af den danske hærs lejr efter selve slaget. Det kendte stik af hærens overførsel 1676*), dækket af flåden, viser, at skibet mærket r fører en tilsvarende fane, som den her beskrevne, medens skibet mærket cc fører Prins Georg Regimentets mærke (fane), såvidt det kan skønnes efter den gengivelse af kobberstikket, som jeg fik forelagt på det Kgl. Bibliotek. (Tegnerens navn eller stikkets fremstiller var ikke angivet). Efter min overbevisning taler meget for, at dette kendingsflag

*) Se pag. 36.

kan have været overtaget af matroserne som kompagnifane, da de, som det lige er omtalt, manglede kompagnifaner og måtte tage, hvad der var forhånden. Dette flag er muligt identisk med det i Christian den V's krigshistorie original manuskript, afs. 16, 1676 folio 263 nævnte.

Disse kendte matrosfaner har følgende registrering på Armémuseet i Stockholm:

Fig. 6: En hårdugsfane med fire striber, rød, hvid, blå og gul, overst til venstre Dannebrogsmærket; fanen bærer Frederik III's valgsprog: »Dominus providebit«, Hofmann-Jonson III, pag. 41, R. K., O 153.

Fig. 7: En hårdugsfane tilsvarende ovennævnte, dog uden Kongens valgsprog, Hofmann-Jonson III, pag. 39, R. K., E 160.

Fig. 8: En rød og hvid fane, det hvide felt langsgående og i midten Frelserens billede; til venstre herfor står: »Gak frem min salvede« og til højre: »Jeg er din bannere«; øverst til venstre dannebrogsmærket. Hofmann-Jonson III, pag. 35, R. K., E 160. Arme-museet's nr. 19908

Fig. 9: En almindelig hvid fane af almindeligt sejl- eller flagdug (hårdug) med 6 primitivt påmalede røde hjerter; dannebrogsmærket i øverste venstre hjørne. Hofmann-Jonson III, pag. 40, R. K., S 247, Pietas nr. 2258, E. K., A-m, 22637.

I h.t. armémuseets anførelse dækker »hårdug« alle faner, der ikke er fremstillet af silke eller læder.

Der er nu redegjort for orlogsfaners og matrosfanerne fra Lund's tilknytning til vor flåde og i store træk om Dannebrog's udvikling fra kongebanner til orlogsflag. Brugen af orlogsfaner, som her beskrevet, ophørte antagelig efter vor sidste kamp i Slesvig, men den genopdunkede landgangsfane fra linieskibet CHRISTIAN VIII kan nu påny minde os om deres rette brug samt berette om den dygtighed, hvormed marinen støttede hærens operationer under treårskrigen, selv om sorgen over flådens tab i Eckernförde i mange år nær havde bragt denne indsats i glemme.

Marinens traditioner i agt, så bør orlogsfanerne igen finde deres plads indenfor søværnets styrker på land, således at linien ubrudt kan fortsættes i marinens hævdvundne brug af Dannebrog fra dengang det vagede fra vore skibe som Kongens mærke og til i dag, hvor det føres som orlogsflaget ombord og som orlogsfane i land.

Kgl. Armémuseum, Stockholm, bringes herved min bedste tak for dets beredvillig hjælp ved at stille samling, bibliotek og arkiv til rådighed for udarbejdelsen af disse afsnit.

Niels Juel og bådsfolkets skæbne i slaget ved Lund,
den 4. December 1676

Den skæbne, der blev den danske flådes matroser til del den 4. December 1676 under slaget ved Lund med den totale udslettelse af så godt som hele styrken på o. 1000 mand, har lige siden optaget sindene stærkt. Ikke alene fordi tabet var katastrofalt for udrustningen af flåden, hvis herredømme på søen var en forudsætning for, at krigen i Skåne i det hele taget kunne føres, men også fordi folk forstod, at matroser nu engang ikke egnede sig til at kæmpe midt inde på land.

Ganske vist havde matroserne fra vore skibe deltaget i landgangsoperationer på kysterne og ved indtagelser af havnebyer sammen med troppestyrker, der dengang medfulgte skibene, men vel at mærke med skibene som rygdækning og under ledelse af deres admiral.

Således var tilfældet i 1676 ved hærens overskibning til Landskrona, ved besættelsen af Christianopol og ved erobringen af Carlshamn; men at lade matroserne kæmpe som en regulær hærafdeling og uden forudgående træning i landkrig, det var allerede på forhånd at dømme som halsløs gerning. Det vidste flådens folk den gang særdeles vel, som det nu skal berettes, selv om man også vidste, at hærens fordring den gang til uddannelse af soldater ikke var særlig stor.

Niels Juel gjorde da også alt, hvad han kunne, for at hindre, at matroserne blev afgivet til dette for flå-

Hærens overskifning til Skåne den 24. til 28. Juni 1676 (ukendt kunstner).

dens kommende udrustning så risikable foretagende på landjorden. Matroserne, eller bådsfolket, som de dengang benævntes, var hovedstammen blandt besætningerne til den flåde, som han nu af al magt søgte at få klargjort denne vinter på Holmen; en afgivelse af 1000 bådsfolk samt de 500 båds mænd, der skulle sendes til Landskrona, ville bevirke, at mindst tre af vore orlogsskibe ikke kunne »gå under sejl«, og dette ville svække vort søherredømme ganske alvorligt. Det totale tab af disse bådsfolk var en katastrofe for vor flåde, og kun Niels Juels organisationsevne og fremragende dygtighed rådede bod derpå.

I Køgebugt den 1. juli 1677 reddede han Danmark ved at slå den svenske flåde, der tilmed var vor styrke overlegen med 6 linieskibe, 5 fregatter og 7 mindre skibe, og han viste, hvad han hele tiden havde stræbt efter at kunne gøre kongen og krigsrådet forståelige, at han kunne føre vor flåde til sejr uden hjælp af hollandske skibe — og navnlig uden admiral Tromps medvirken!

Men inden dette blev opnået, måtte Niels Juel kæmpe en personlig og bitter kamp imod det såkaldte »holland parti« indenfor marinen, om hvilken der nu skal berettes, en kamp, der viste, at han ikke alene var en mand af »ja og nej«*) men ej heller veg af vejen for hverken til Konge eller Råd at sige sin oprigtige mening lige ud.

Under den SKÅNSKE FEJDE 1675—1679 var det de to første krigsår kun med det yderste besvær lykkedes for os at få en del af vor flåde udrustet på grund af maglen på egnede bådsfolk.

*) Thomas Kingo's vers, Niels Juels gravminde, Holmens Kirke, se endvidere Ligtale over Niels Juel: Jespersen, Peter.

Admiralitetet havde i en skrivelse til Kongen af 7. januar 1676¹⁾ bragt i forslag, at der dette år skulle søges hvervet ialt 6000 matroser, dels fra Rigets egne købstæder og dels fra vore allieredes, incl. Hollands, således at hele vor flåde på o. 30 større skibe kunne komme i søen dette år; hertil skulle der ialt bruges 10000 matroser samt 2000 soldater til »komplettering«.

Til fast tjeneste rådede flåden ligesom foregående år over o. 1000 bådsmand, d.v.s. underofficerer af Højbådsmands- og Kvartermestergraderne, samt o. 3000 bådsfolk (matroser), hvilke tilsammen med artilleri-mandskabet, der bestod af 69 archeliemestre, 29 underarcheliemestre og 73 konstabler foruden 322 menige bøsseskytter, kunne dække udrustningen af ca. 5 orlogsskibe (lineskibe) og c. 5 fregatter²⁾.

Det gik imidlertid tungt med at få hvervningen op på de ønskede tal, og såvel 1675 som 1676 lykkedes det da også kun at få udrustet ialt 12 orlogsskibe og 5 fregatter³⁾, foruden enkelte mindre skibe, d.v.s. kun godt halvdelen af hele flåden. Dette vil med andre ord sige, at det kun var lykkedes at få hvervet en ca. 2000 matroser af de i 1676 ønskede 6000, og af disse hvervede var langt fra alle søvante.

Disse bådsfolk omfattede både danske og andre nationaliteter, som tidens skik var med presning og hvervning; det overvejende flertal har dog været dansk-norske sømænd, da krigen havde bundet de øvrige søfarende nationers besætninger i deres hjemlande. Fra Holland modtog vi 400 matroser, der blev bragt herop medio maj 1676 med den hollandske admiral Almonde's skibe for at supplere besætningerne i vore orlogsskibe³⁾.

Kong Christian den V var som landets øverste krigsherre fuldt klar over flådens betydning og den mærk-

bare mangel på bådsfolk, hvorfor kongen da også i flere tilfælde ses at have pålagt Niels Juel at søge at få tilvejebragt »det for hele flådens virke så nødvendige antal af duelige bådsfolk« dels fra Gulland (Gotland) og dels fra visiterede eller opbragte skibe. Dette fremgår af Kongens brev til Niels Juel af 9. maj 1676 efter Gullands erobring og efter brevet fra den 26. s.m. at dømme, hvori Majestæten komplimenterer Niels Juel for hans conduite under kampene den 25. og 26. maj med den svenske flåde i farvandet mellem Bornholm og Falsterbo⁴).

Efter disse breve at dømme viste Kongen her Niels Juel en vis form for oprigtighed og hengivenhed, hvilket også kom til udtryk i brevet af 17. maj s.a., hvori Kongen personligt meddeler Niels Juel, at den hollandske admiral Cornelius Tromp nu skulle overtage ledelsen af den udrustede dansk-hollandske flåde. Selv om der var tilføjet indtil videre⁴), så må det dog være kommet som et slag for Niels Juel — og som et ganske uforståeligt tidende.

Om Kongens kendte mistillid over for den gamle danske adel⁵) har spillet ind her er ikke bevist noget sted, men kan på den anden side heller ikke helt afvises; det var jo anden gang, Niels Juel blev forbigået, første gang af Cort Adeler — og nu af Tromp.

H. G. Garde³) anfører: »hvis Christian den V havde haft fuld lejlighed til at kjende den dygtighed, Juel havde lagt for dagen ved erobringen af Gulland og det mesterlige tilbagetog fra Bornholm, havde han måske næppe betænkt sig på at gøre ham til Adelaers efterfølger som Generaladmiral. Men før disse begivenheder havde Juel kun haft lejlighed til under Opdam, Ruyter og Bielke at vise sig som en dygtig underanfører. Vel var han som sådan allerede 1675 så anset,

at man havde vaklet imellem ham og den sygelige Adelaer, da der skulle vælges en anfører til flåden; men Kongen måtte uheldigvis nu tage hensyn til sine politiske forbindelser med Prinsen af Oranien, Generalstaterne og Churfyrsten af Brandenburg, der iøvrigt anbefalede Tromp som en prøvet og dygtig flådechef. Denne blev derfor udnævnt til generaladmiral og vicepræsident i admiralitetet, i hvis spids den nu usødygtige ellers så fortjente Bielke stod. Det hollandske parti i Marinen fik ved hiin udnævnelse en farlig tilvæxt.«

I sit brev til rigsadmiral Henrik Bielke af 22. maj s. a.⁸⁾ gav Niels Juel på mandig vis udtryk for sin skuffelse, men bevidnede samtidig sin loyalitet over for Hans Majestæt . . . »hvis jeg ikke havde den forhåbning, at Hans Majestæt skulle være mig så nådig, også engang at avancere mig, skulde jeg ikke begære at blive en time, men forhåber, at når det kommer til action engang, skal jeg lade se den troskabs pligt, som jeg er Hans Majestæt skyldig, og gøre lige så meget som en anden, der vinder 10 gange så mange penge som jeg. Ellers formoder jeg, at eders Exell. ville forsikre Hans Majest. om altid at have en tro tjener i mig, der ikke skal spare liv og blod til Hans Majest. tjeneste«.

Over for Kongen selv gav Niels Juel i sit brev af 29. maj⁹⁾ udtryk for . . . »at som mit eneste øjemærke og henseende altid haver været, og herefter uforanderlig til min død være skal til Eders kongl. Majest. tjenestes befordring, så skal jeg ej aleneste derudi, men og udi alt andet med skyldigste underdanighed og respekt vide Eders kongl. Majst. allernådigste befaling at efterleve. Ønsker alene den gode Gud, som hiden-til saa underlig Eders kongl. Majst. retfærdige våben

haver velsignet, os fremdeles vil bistaa, så håber jeg næst Guds hjælp i gerningen at vise, at mig til Eders Majst. tjeneste hverken paa mod eller villie skal fattes«. (I disse citater er A benyttet i stedet for aa. F.A.)

Udnævnelsen af Tromp til generaladmiral skyldtes de ovennævnte udenrigspolitiske forhold — samt Griffenfeldt og krigsrådets indflydelse så vel som Kongen selv, hvad Majestædens personlige ovenfor nævnte brev af 17. maj til Niels Juel peger henimod; begivenhedernes udvikling beviste imidlertid, at Niels Juel som flådefører — ialt fald i vore farvande — var Tromp fuldt jævnbyrdig, for ikke at sige overlegen; han havde sine undergivnes fulde hengivenhed og absolutte tillid og kendte sit mandskab bedre end nogen anden. Tromp var ukendt med danske forhold, var brutal i sit væsen og optrådte udfordrende og brovtende over for såvel de danske admiraler som de øvrige danske søofficerer. Dygtig var han, men populær var han ikke, hverken her eller i sit eget hjemland.

Selve krigens gang skal ikke nøjere gennemgås her; for interesserede kan der henvises til oberst N. P. Jensens: Den skånske Krig, København 1900, der giver en god og orienterende skildring af krigens forskellige faser. For dog at kunne trække linierne op til selve slaget ved Lund skal følgende begivenheder lige nævnes:

Den danske hær havde 1676 hurtigt vundet terræn i vore gamle provinser og erobret Hälsingborg, Landskrona samt Christianstad, foruden Christianopel og Carlshamn, der i september og oktober måned s.a. blev erobret af admiral Jens Rodstens eskadre. Malmø forblev dog stadig i dens svenske konges hænder, men afskåret fra al forbindelse ved vor blokade såvel fra sø som land.

Kong Christian anså videre kamphandlinger dette år for udelukket og drog den 7. oktober 1676 tilbage til København, hyldet som sejrherre, medens hæren derpå søgte vinterkvarter mellem Hålsingborg og Engelholm. Samtidig oplagdes flåden i København, på nær to mindre eskadrer til såvel blokade som observations- og depechetjenester²). De hollandske skibe, ialt 15, sejlede hjem til Holland ved udgangen af oktober måned under Cornelius Evertsens kommando, men en del hollandske matroser sammen med andre hvervede bådsfolk fra vor flåde forblev i København for at kunne fortsætte tjenesten, når vore skibe igen til foråret skulle stikke i søen, vel at mærke hvis ikke bedre tilbud om hyre skulle have fristet dem; men disse tilbud var på grund af krigen ikke meget sandsynlige.

Imidlertid viste det sig til vor store forbavselse, at den svenske konge, Kong Carl den XI overhovedet ikke tænkte på at søge vinterkvarter, men tvært imod al konventionel krigsføring havde samlet sin hær i Småland for et angreb på vore styrker i Skåne. Den 23.—24. oktober drog han med sine tropper over grænsen til Skåne, hvor han nu til sin store overraskelse traf den danske hær beredt, i tide advaret af snaphanerne (Gøngerne).

Kong Christian var allerede den 17. oktober sammen med prins Georg vendt tilbage til den danske lejr, og den 11. november standsede vore tropper den svenske fremrykning ved Kjöflingeå, også kaldet Løddeå, sønden for hvilken den danske hær nu slog lejr bag Skjelshøj, mellem Odarsløf og Stångby, medens Kong Christian selv med sin stab tog ophold på herregården Svenstrup (Svenstorp), der således tjente som hovedkvarter for Kongen. Vor styrke omfattede ialt ca. 11.000 mand, medens de svenske tropper på

dette tidspunkt omfattede ca. 12.000 mand. Der herskede imidlertid megen sygdom i begge lejre på grund af det råkolde vejr og mangel på vinterudrustning; men svenskerne led mest, da de tilmed havde store vanskeligheder med forsyningerne til mandskabets underhold. Omegnen var udpint, og Gøngerne ødelagde eller bemægtigede sig de svenske forråd, samt tvang bønderne til passiv modstand imod de svenske opkrævere, hvorimod vore tropper kun mødte hjælpsomhed fra omegnens folk.

Tilmed gik forsyninger i en stadig strøm over Øresund til vor lejr i Skåne; i Helsingør og omegn bryggedes og bagtes der i stor udstrækning til den danske hær, foruden at vor lejr forsynedes med ved fra de nordsjællandske skove; samtlige disponible fartøjer i Øresund blev bundet af disse transporter. De lige nævnte forhold i den svenske lejr bevirkede et stort mandefald blandt tropperne, således at deres antal ved opbruddet den 4. december var faldet til skønsmæssigt c. 8.500 mand, (3000 mand døde af sygdom), medens vore styrkers antal da beløb sig til c. 10.000 mand incl. matrosbataillonen, der nu var blevet incorporeret i den danske hær; det vil med andre ord sige, at vi havde mistet ca. 1500—2000 soldater p. gr. af sygdom. »Uranienborg« på Hven var under denne krig indrettet som lazaret for søetaten.

Det er forståeligt, at Kong Christian og krigsrådet har søgt at drage så mange kombattanter til styrken i Skåne som overhovedet muligt for, når det kom til kamp, at kunne være fjenden absolut overlegen; men at indkalde matroser til forstærkning af hærstyrker midt inde i land, således som Kongen nu beordrede den 14. november 1676, det var en gåde for ialt fald eet af admiralitetets medlemmer, og iøvrigt for alle indenfor

flåden, der havde haft arbejdet med at skaffe det nødvendige, men stadig for knappe antal af bådsfolk til *vore* skibe.

Kongen havde jo tydeligt i sine ovenfor omtalte breve til Niels Juel vist, at han forstod vigtigheden af, at flåden havde — og fik — det bådsfolk, der betingede, at skibene kunne sejle, og derigennem at krigen kunne føres som planlagt — med hæren kæmpende i Sverige. Vandt svenskerne herredømmet på søen, så var vor hær prisgivet på svensk område. I modstrid med sine tidligere udtalte ønsker om duelige bådsfolk til flåden, har Kongen — dog formentlig efter krigsrådets forslag — udfærdiget den skæbnesvangre ordre af 14. november. Herom kan imidlertid intet sikkert udtales, da arkiverne til dato ikke har kunnet give direkte oplysninger desangående, og ordren eller koncepterne dertil har det trods eftersøgning ikke været muligt at finde. Admiralitetets to svar på denne ordre kendes⁷⁾ derimod, og de giver interessante oplysninger, hvorfor de nærmere skal gennemgås, men forinden et par ord om admiralitetet.

Rigsadmiral Henrik Bielke, landets ældste og iøvrigt højagtede søhelt, kendt fra kampene ved Falsterbo 1657 og ved Rødsand 1659, forøvrigt landets sidste rigsadmiral, tjenstgjorde som præsident for admiralitetet, hvilken stilling han betjente til sin død 1683, dog fritaget for at give møde fra 1679 på grund af alder.

Niels Juel havde, på grund af Bielke's tiltagende svaghed i perioden efter Adellers død og indtil Tromp nu skulle overtage vicepræsidentposten, de facto været den egentlige leder af admiralitetets forretninger,

hvilket han da også igen fortsatte med at være efter Tromps permittering 1678.

I Tromps periode som vicepræsident stod Niels Juel naturligt under ham og skyldte ham fornøden respekt og subordination, hvad der nu ikke altid må have været lige let, navnlig ikke da Tromp umuligt i den korte periode, der her har været tale om, havde kunnet lære danske forhold tilstrækkeligt at kende til at kunne bestride denne vigtige tjeneste fuldtud.

Hertil kom, at Tromp rent personligt set var »en garde« overfor såvel sin forgænger i embedet som landets øvrige danske søofficerer.

Som General-krigskommissarius i admiralitetet sad endvidere rigskansler Peder Griffenfeld's broder Albert Guldensparre, hvis underskrift krævedes på admiralitetets udgående ordrer, foruden præsidentens og de tjenstgørende admiralers.

Under krigen var admiralitetet direkte underlagt Kongen som øverste krigsherre til lands og til vands. Dette gjaldt ligeledes krigsrådet, hvis ledelse hidtil, næst Kongen, havde været betroet hertug Hans Adolf af Holstein-Pløen, hærens fortræffelige feltherre, der desværre disse dage var faldet i unåde og var blevet afløst af den tyske general Carl von Arenstorff. Grunden til Hertugens forsvinden som hærens leder skyldtes ganske simpelt hofintriger, muligt foranlediget af hans aktive optræden imod Griffenfeld med dennes afskedigelse og fald som rigets kansler i marts 1676 til følge.

Og nu tilbage til den 16. november 1676 sent om aftenen, hvor Rigsadmiralen havde modtaget et tilbud fra Kong Christian den V fra lejren i Skåne med ordren til at sende 1000 bådsfolk til Lund. Han lod da admiralitetets øvrige medlemmer hidkalde for at kunne træffe

en afgørelse om denne for flåden så uforståelige ordre.

Tidligere på dagen havde admiralitetet været samlet som det ses af dets kopibog⁷⁾, og såvel Bielke og Niels Juel som Tromp og Güldensparre havde underskrevet dagens ordrer.

Under det nu i hast indkaldte aftenmøde den 16. havde admiralitetet som før nævnt udfærdiget to svar til kongen.

Det første var i realiteten et direkte formuleret nej til kongen om at lade bådsfolket afgive til landtjene-
ste, skrevet i Niels Juels kendte og djærve, lidt kante-
de stil. Det lyder således:

Admiralitetets kopibog, lit. C. år 1676.

*Missive, Till Hans Kongelige Majestæt,
Stormægtige Konge, Allernaadigste Herre.*

Deres Kongelige Majestæts Allernaadigste befaling dateret Swenstrup den 14thujus hafuer wi udi aftes heel sildig underdanigst bekommet, og deraf fornummet Eders Kongelige Majestæts Allernaadigste wilje om de tusinde vell bevæbnede Maatrooser med behørige Officerer til Lomme at lade Transportere, som siden, om Gud lader alting vel gelinge, skulle hafue deres Vinter Quarteer udi i Lund; Hvilken Eders Kongelige Majestæts Allernaadigste willies og befaling wi efter woriges underdanigste pligt skyldige ære med al Hørsomhed at efterlefue. Mens saasom det synes ære fastumulige Ting i verret at still i henseende, at een anden Kongelige befaling til Os ære kommen om 500 mand till guarnison udi Landskrona at sende og på mange Fregatter og andet monteret Fartøj at bemande, og her og der forstreke,/: Hvilket sandeeligt skall blive efterkommet, :/ Baadsfolket desforuden, som i sig seilf er uregereligt, og ej tilwandt med geværer at omgaas, forstaar og icke heller deres exercir, will snarere, som de udi nogen bataille imod fjenden blev brugt, skulle foraarsage en disordre, end denne stille, om nogen saadan skulle finde det paakommet, med mindre Eders Kongelige Majestæt maatte behage dem til guarnison udi een eller anden befæstning at bruge. Da nogen raad kunne være

til dennem under tvang at holde, Deres Kongelige Majestæt høres og gemyt den slette betaling som nu om stunder ved Søe-Eetaten formedels mange af midler falder, og i saa maade gør folket uvillig, ja for alting, at folket, som ære ubevandt til lands at bruges er suidom undergiven, og hvis de skulle hende, ville det være Eders Kongelige Majestæts tjeneste een merkelig og ubodelieg hinder paa Foraaret. Alt saa hafuer wi fornødig eragtet Deres Kongelige Majestæt med denne expres saadant kortelig at foredrage og Deres Kongelige Majestæt wiedere allernaadigst resolution derom underdanigst fornævnte i underdanigst forhaabning, Eders Kongelige Majestæt Allernaadigst ville behage saadan wories til denne kongelige tjenste almente betragtninger med all kongelig naade at optage.

Guds lycksaliggjøre fremdeles Deres Kongelige Majestæts retfærdige waaben med en ønskelig sejr imod fjenden, det wi i dybeste ydmyghed ønsker, og stedse forbliwer Deres Kongelige Majestæt.

Allerunderdanigste og Tropligtigste tiener
H. Bielke.

Datum Admiralitet, denn
16' Novembris Anno 1676.

»Denne skrivelse fik ingen postgang, men blev forandret således som den på modstående side findes udført.«

Denne skrivelse viser ganske tydeligt Niels Juels berettigede modsigelse imod Kongens ordre til at afgive bådsfolket til at kæmpe i land, da det som nævnt ville svække den danske flåde betydeligt, ikke mindst med de kommende udrustninger til foråret for øje. Disse udrustninger tog sigte på at kunne bevare det fulde herredømme på søen, et herredømme som Niels Juel ønskede at sikre med vore egne skibe alene — og ikke ved hjælp af hollandske!

Brevet her blev imidlertid ikke afsendt, og grunden kan kun være den, at Tromp først nu var kommet til stede, lige som Bielke havde fået det underskrevet; ganske vist er det ikke anført noget sted, men der må nu have fundet en voldsom diskussion sted. Tromp har

med næb og klør sat sig imod afsendelsen af dette brev. Han vidste, at han skyldte Kong Christian sin stilling som generaladmiral og havde naturligt kun eet i sine tanker: at takkes den danske Monark. Desuden havde han og det hollandske parti ønsker om yderligere hjælp af hollandske skibe under de kommende togter og var slet ikke i samme grad som Niels Juel opsat på at få så mange danske skibe udrustet som overhovedet muligt. Her kan måske tilføjes, tværtimod!

Efterdønningerne fra slaget ved Øland, med Tromps angreb på de danske søofficerer, var næppe faldet til ro i hans sind, han var Hollænder og varetog naturligt også Hollands interesser — selv som dansk generaladmiral — i forbindelse med sine personlige ambitioner, der slet ikke var så små.

Niels Juel må da — efter sine forgæves modforestillinger overfor sin overordnede — have forladt admiralitet, og i et humør, der intet steds findes beskrevet; sagen selv belyser dette mer eller mindre tydeligt, og såvel denne aften som den følgende dag mangler hans underskrift i admiralitetets kopibog. Muligvis havde Niels Juel allerede på dette tidspunkt begivet sig på vej til Kongen i Skåne for at fremføre sit syn på sagen.

I alt fald udfærdigede admiralitetet nu det andet svar til Kongen, underskrevet af Bielke, Tromp og Güldensparre, og det var i modsætning til det første et klart ja til kongens ønske og meget servilt i formen:

Admiralitetets kopibog, lit. C. år 1676.

Missive, Till Hans Kongelige Majestæt.

Stormægtige Konge, Allernaadigste Herre.

Eders Kongelige Majestæts Allernaadigste befaling dateret Swenstrup 14^e hujus ankom i aftes hel sildig, deraf wi underdanigst hafuer fornummet Deres Kongelige Majestæts Allerna-

digst willie, at tusinde vel bevæbnede Matrooser med behørig Officerer till Lomme fordreiligt skulle transporteres samts og derforuden fem hundrede baadsmænd med een Commandeur til guarnisonens forstærkning udi i Landskrona forsendes: Till hvilken Deres Kongelige Majestæts Allernaadigste willie efter underdanigst skyldighed i værket at stille og fuldbiurdes, wie herved Eders Kongelige Majestæts allerunderdanigst tilkendegifuer, at i morgen giøres een begyndelse.

Da skall søges efter mulighed for berørte antall folk at staae samlet og for at giøre den desto villigere, og dem encouragere, betallies til huer een Maanets gage og een Maanets Costpenge; Midler till saadant forrettiges, skall intet fattiges paa all mulig omsorg for at faae ved Haandes, hvis fartøj til saadan een transport bequem kand være, og derudi een Maanets proviant til Folkets Underholdning indskibe lade; Hvilket saa snart skeet er, skall gandske ingen Tidsforsømmelser tages med at faa Folket, det snarrigste muligt, indskibet og Transporteret, og i saa maader Deres Kongelige Majestæts Allernaadigste Ordre med skyldighed Underdanigst efterkommet: Med hosføyede hjertelig Ønske, at Gud fremdeles will lycksaliggjøre Eders Kongelige Majestæts Vaaben med een ønskelig og glædelig Sejrwinding:

Wi forblifer stedse

Allerunderdanigste og Tropligtigste Tiener

H. Bielke.

C. Tromp.

A. Gyldensparre.

Datum Admiralitet denn

16^e Novembris Anno 1676.

I de følgende dage træffes nu alle forberedelser til at få matroserne samlet og få dem sendt af sted, hvilket job var overdraget Tromp at varetag⁷⁾; men det tog sin tid, som det fremgår af admiralitetets skrivelser de følgende dage. Og hvorfor, ganske simpelt fordi matroserne med alle til rådighed stående midler søgte at unddrage sig den givne ordre om at give møde, for slet og ret at blive udtaget til en for dem ganske uvant tjeneste. Under sommerens togter havde matroserne

deltaget i adskillige landgangsoperationer fra flådens udrustede skibe, og med megen ære, men nu at skulle optræde midt om vinteren som soldater på land under helt uvante omgivelser, uden vinterudrustning, uden landmilitær træning, det blev de gode matroser for meget — og de mødte ikke.

Admiralitetet måtte tage ganske drastiske foranstaltninger for at få det ønskede antal af bådsfolk samlet, som det fremgår af dets skrivelse⁷⁾ den 19. novbr. til rigsmarskal Johan Christoff von Cørbitz, der i Helsingør varetog forbindelsestjenesten til den danske lejr i Skåne. Heri anførtes, at det havde været nødvendigt at lade bådsfolket presse og anholde til den forestående tjeneste, da »det arme søfarende folk, som næsten dend gandske sommer hafuer faret udi Hans Kongelige Majestæts reyser, og næppe været mægtig til at gjøre nogen reyser for dem sielf, meget medtages og store slagter forårsager«, hvorfor »vedfarten« bedes stillet i bero ved ordre til ridefoged Hans Rostgaard, så at matroserne i stedet for kan blive overført. Med andre ord, bådsfolket havde benyttet de udbetalte penge til at drikke sig berusede og derpå indledet vældige og blodige slagsmål i København. Den 21. s.m. så admiralitetet⁷⁾ sig nødtvunget til at skrive til Københavns præsident, borgmestre og råd for at give dem ordre til at lade rodemestrene gå fra hus til hus for at meddele byens borgere, at når trommerne blev rørt, så måtte ingen bådsfolk forblive i husene, lige med undtagelse af syge, hvis navne da skulle meldes videre til Holmen for kontrollens skyld.

Admiral Tromp selv skulle lede overskibningerne af bådsfolket og havde været »særdeles ivrig efter at få matroserne inddelt i kompagnier under duelige officerer, såvidt hans helbred tillod«, som han selv til-

skrev Kongen den 21. november s.a.^{15a}), og når dette var sket, fortsatte han, håbede han på at kunne få »lejlighed til at kysse Kongens hånd¹⁴)«, hvilken bemærkning ganske taler for sig selv.

Endelig den 24. november kunne admiralitetet⁷) i et brev til Kongen nu meddele, at de til Lomma bestemte søfolk, ialt 1000 mand, fordelt i 12 kompagnier, ville blive indskibede og kunne samme aften forventes at være under den skånske kyst, og der tilføjedes lakonisk, at havde man blot straks kunnet udbetale bådsfolket pengene, var det hele måske gået hurtigere; nu var matroserne i stedet for blevet uregerlige og drukne, og dette havde forsinket afsendelsen ikke så lidt. S. d. skrev admiralitetet igen til Kongen, men underskrevet alene af Bielke⁷), at Tromp nærmere kunne gøre rede for de genvordigheder, de drukne matroser forinden afrejsen havde forvoldt admiralitetet; Kongen skulle med andre ord fuldt ud forstå, at matroserne nu engang ikke egnede sig til at optræde på land. (De samme argumenter blev forøvrigt tilsvarende fremført af søværnet under treårskrigen, jvfr. »Eskadren på østkysten af Hertugdømmerne 1849«, Søe-Lieutenant-Selskabet 1937).

Til hvert matroskompagni var der⁸) blevet fordelt et passende antal geværer (snaphaner), pistoler, huggerter, piker og partisaner samt ialt 20 centner krudt; de hidtidige kendte maritime kilder fortæller, at matroserne desuden var bevæbnede med morgenstjerner*),

*) Petrus Valkeniers: *Verwirtes Europa*, Amsterdam 1675—1688 siger herom: de til Skåne afsendte matroser 1676 »führte ein pistol, womit man in einer ladung dreimal feuer geben könnte, auf der Seite einen Säbel und in der Hand einen Morgenstern«. (Zeitschr. f. hist. Waffenkund, B. I. s. 315).

og det er meget troligt, da disse våben på denne tid blev medgivet skibene, og de kan have været udleveret folkene ved denne lejlighed direkte fra de under klar-
gøring værende skibe. Marinens regnskaber fra disse år findes ikke længere, og nærmere herom kan ikke op-
lyses. Fra tøjhuset var der leveret 308 piker, således at en trediedel af styrken har været bevæbnet med disse
våben, hvilket svarede til hærens udrustning af dens
fodfolksafdelinger; hertil kom 46 partisaner og 80 lær-
redspatrontasker, d.v.s. kun 80 geværer; efter hærens
reglementer for fodfolk skulle antallet have været til-
svarende pikernes, hvilket altså langt fra var tilfældet.
Desuden udleveredes 2300 patroner til geværer, 1140
patroner til pistoler samt 1300 flintestene, foruden 4
trepundige metalkanoner, de såkladte regimentsstyk-
ker, og fire palisadevogne¹⁴).

Som befalingsmænd til styrken medfulgte comman-
deuren over artilleristyrken, løjtnant Hendrik Jacob⁴),
tre arkeliemestre, 6 arkeliemestermather samt 40 con-
stabler (bøsseskytter). En rullefortegnelse over det
øvrige mandskab er forgæves eftersøgt, men som det
tidligere her har været anført, må en del af mand-
skabet have været hollændere, samlede i kompagnier
for sig, og under de i forrige kapitel angivne matros-
faner, som svenskerne ikke har kendt; at kalde samtlige
tre batailloner for hollandske bådsmand, således
som de fleste svenske kilder gør, er forkert og skyldes
dels, at Svenskerne vidste, at det var Tromp, der hav-
de ført dem over, og dels at de eneste overlevende fra
kampen at dømme var 47 hollandske matroser, der af
Svenskerne efter slaget — for at takkes Hollænderne
— blev sendt tilbage til deres hjemland⁹). Over Erik
Dahlbergs kendte tegninger af slaget ved Lund er der
filmed skrevet »hollandske bådsmand«.

Overfarten til Lomma forløb tilsyneladende uden større besvær for Tromp; efter landsætningen på den skånske kyst afmarcherede matroserne under kommando af den lige nævnte løjtnant Hendrik Jacob til den danske lejr ved Skjelshøj, hvor de direkte skulle melde sig til Kong Christian den V.⁴⁾ Det ses ikke noget steds anført, hvilken dag Tromp indfandt sig hos Kongen, men den 28. november har han i altfald været i hovedkvarteret for at modtage udnævnelsen til Greve af Sølvitsborg samt udnævnelsen til ridder af elefanten³⁾, der i ordenskapitlets journaler ses at være udstedt den 15. november s.a. Disse udmærkelser blev tildelt Tromp som tak for hans tjeneste og hans sejr ved Øland den 1. juni s.a., der i parentes bemærket nu først og fremmest skyldtes Niels Juels initiativ og aktive optræden; udnævnelsen må dog siges at være indløbet noget vel sent. I alt fald har det på dette tidspunkt styrket Tromp og det hollandske parti, der givet må have været opbragt over Niels Juels modstand imod at afgive matroserne til landtjeneste. Tromps iver for at kysse Kongens hånd, er sådan set nu ganske forståelig.

Dagen efter var Tromp i lejren ved Skjelshøj, hvor han den 29. s.m. havde en samtale med løjtnant Jacob Sandersen de Fries⁴⁾ fra bådsfolket — antagelig identisk med den tidligere nævnte Hendrik Jacob — hvorefter han begav sig til Barsebæk strand, hvor han gik ombord i fregatten ANTHONETTE, chef kaptajn Jens Jensen. Herfra skrev han til Kongen den 30. s.m., at han havde givet Kptn. Floris Carstensen, chef for fregatten JÆGEREN og for blokadestyrken ved Malmø, ordre til at lade ammunitionen og provianten til matroserne landsætte⁴⁾, hvorfor han de tre følgende dage udbad sig tre vogne hver morgen til Barsebæk strand.

Herefter vendte Tromp tilbage til København, hvor han igen ses at være tilstede i admiralitetet fra d. 1. december at regne. Men ikke såsnart var Tromp ankommet, før Niels Juel ses at have forladt København den 30. novbr.⁷⁾ og indfundet sig hos Kongen i hovedkvarteret i Svenstrup, hvortil matroserne *nu* blev tilkommanderet som vagtmandskab¹¹⁾, altså ikke i første instans for at slås i marken. Med andre ord, Kongen havde tildels efterkommet Niels Juels ønske om at skåne matroserne. Niels Juels tilstedeværelse i Svenstrup har iøvrigt for de fleste historikere været en gåde, jvfr. C. J. von Arensdorff: generalerne Friderich og Carl von Arenstorff, Kbhvn. 1889, pag. 101, men det ovenanførte siger tydeligt hvorfor: For at tage vare på matroserne til den forestående udrustning af den danske flåde.

Fra den 14. til den 29. s.m. havde Norges statholder, U. F. Güldenløwe også opholdt sig i Kongens hovedkvarter for at forhandle om et samtidigt indfald af norske tropper i Halland eller Skaane og havde truffet nærmere aftaler om et samarbejde mellem hans og Kongens styrker¹⁴⁾. Tromp og Güldenløwe har således forladt lejren samme dag; Güldenløwe sejlede tilbage til Norge med ANTHONETTE⁴⁾, ledsaget af fregatten SPRAGLEDE FALK, kaptajn Peder Carlsen Flygel. Güldenløwe havde ikke, som nogle svenske kilder angiver, overført tropper til lejren i Skåne.

Udover recognosceringer havde de to hære ikke foretaget sig videre disse dage, før den 4. december om morgenen, hvor den svenske hær helt overraskende for den danske overkommando overskred Kjefflingeåen's is, ledet af selve Erik Dahlberg, kendt fra Carl den X Gustav's overgange over de islagte bælder til Fyen og Sjælland 1658.

Slaget ved Lund den 4. December 1676, efter et gammelt tysk stik, kgl. bibliotek. Billedet forestiller centrenes møde; i forgrunden ses den danske højre fløj i kamp med den svenske venstre.

Det var den svenske højre fløj, der nu rykkede mod Syd, oprindelig for at overrumple den danske lejr ved Skjelshøj, syd-øst for overgangs-stedet; Kong Carl den XI førte selv styrken, men opgav overrumplingen af lejren på grund af terrænvanskeligheder og fortsatte i stedet mod Lund, hvor den svenske rytteristyrke nu tog opstilling ved Møllebakken med front imod vor venstre fløj, der nu i hastig karriere nærmede sig nordfra under anførsel af general Carl von Arenstorff, og hvortil Kong Christian og Prins Georg på et eller andet tidspunkt sluttede sig.

Sammenstødet blev voldsomt, general Carl von Arenstorff såredes dødeligt, og resultatet blev, at det

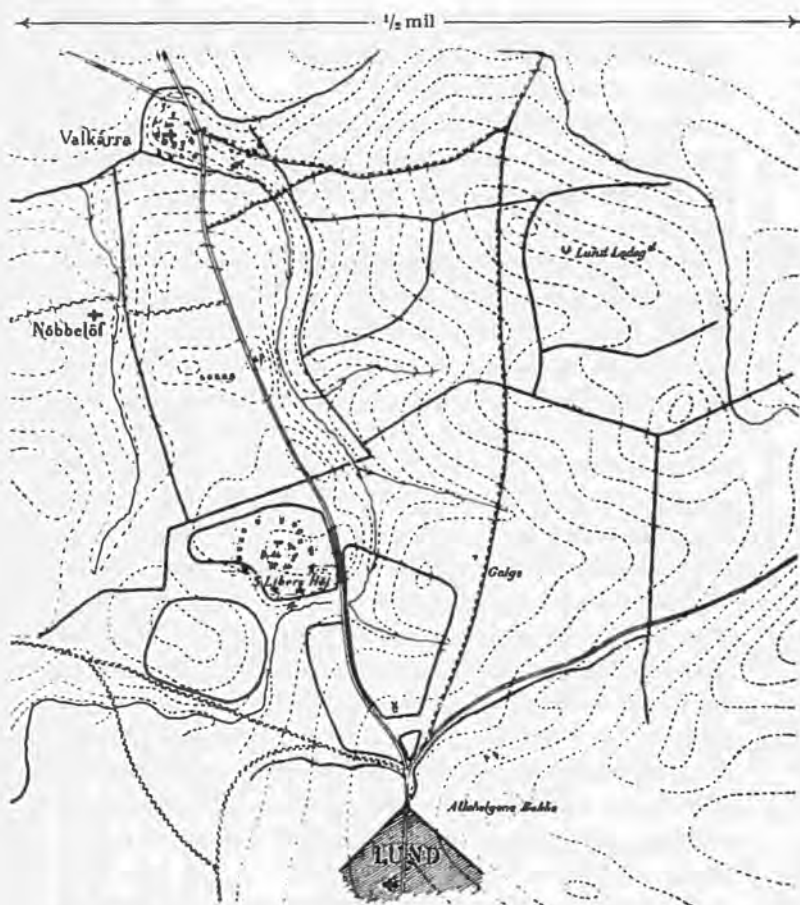
danske rytteri blev drevet på flugt, nord og senere vest over for tilsidst at blive jaget over Kjöflingeå. Den svenske Konge forfulgte nu kampivrigt vor venstre fløj mod Landskrona og fjernede sig fra den egentlige kampplads, imedens vor Konge forgæves havde forsøgt at standse vort rytteri's vilde flugt.

I mellemtiden var det danske og svenske centrum, infanteriet, nu kommet frem, og kampen bølgede derefter frem og tilbage umiddelbart syd for Valkärre med skiftende held for de to modstandere indtil c. kl. 12,30, på hvilket tidspunkt de tre matrosbatailloner nu menes at være ankommet til valpladsen fra hovedkvarteret på Svenstrup. Den svenske hovedstyrke var herunder ved at blive trængt syd over mod bakkerne nord for Lund.

Under denne del af kampen var den svenske venstre og den danske højre fløj (rytteri) stødt sammen ved Valkärre, og den danske kommanderende over vor højre fløj, general Fr. von Arenstorff, slog her de svenske ryttere tilbage og overtog kommandoen over de tilstedeværende øvrige danske tropper, der nu fra kl. c. 13 til c. 15 jog den svenske hovedstyrke på flugt mod Malmø efter en hidsig og voldsom kamp.

En del svenske tropper holdt endnu stand nord for Lund, og Arenstorff lod da det danske løsen skyde tre gange (3×3 skud) for at kalde vor venstre fløj tilbage¹⁰⁾ eller for at melde Kongen¹¹⁾, at vi havde sejret.

Det afsluttende angreb blev nu sat ind, og herunder var matrosbataillonerne opstillet i anden linie mellem Fynske-regiment (Cicignon) og Lützens-regiment til højre for sig og med 3' Jydske (K. Pless) og Plønske regiment (Brinck) på deres venstre fløj. De var brudt op fra Svenstrup, da der i hast var kommet ordre til

Skitse over den afsluttende kamp ved Lund. (Lövenskiöld C. L.) O. kl. 17; den danske styrke, incl. bådskollet omringet ved Sct. Liberts Høj. Afstand til den danske lejr N.E. for Valkärre c. $\frac{1}{2}$ mil (ved Skelsenhøj). Afstand til Kjeslingeå N. for Valkärre c. $\frac{3}{4}$ mil.

at rømme hovedkvarteret og havde så søgt mod kamppladsen, hvor de indtrådte som den sidst ankomne fodfolksafdeling i selve afslutningen af kampen.

Cicignon havde fået ordre til at tage kommandoen over 2'linie, følge 1' og iøvrigt passe vel på åbningerne i denne, samt på bådsfolket¹¹)!

Hvert håb om frelse for de kæmpende svenske styrker foran Lund syntes under denne afsluttende kamp for ganske udelukket, da billedet på een gang vendte sig til vor skade.

Fra egnen i nord omkring Valkärre observeredes nu en ryttestyrke under opmarch i strakt karriere; vi mente, det var vor slagne venstre fløj, der kom til hjælp, men opdagede da, at det var den svenske højre, der under Kong Carl den XI's egen kommando kom styrtende os i ryggen med baron Niels Bielke som underanfører. Vore styrker blev herefter fuldkomment oprevne, matrosbataillonen blev stående og modtog angrebet uden at kunne gøre videre modstand imod de fremstormende svenske eskadroner. Niels Bielke skrev herom i sin rapport: »mit compagni och 1' Brandhoffz Esquadron kommo op blandh dee Hollandske Båtsmannerne, huru der handterades må Gud sig øfwer förbarma. Alt det andra Infanterie lade ge-
wahr neder och gaf sig¹⁶).« »Der var ikke tale om pardon, matroserne mejedes ned for fode, indtil Carl XI kom til og råbte til sine soldater: For Guds skyld, giv pardon«. Men den gang var der ikke mange af matroserne tilbage¹¹).

Björilin, Stockholm 1883, siger om denne afsluttende kamp følgende¹⁰): »En allmän villervalla uppstod då i danskarnes slagordning. Några gingo fram, andra stodo stilla. Till slut vore deras afdelningar så blandade om hvarandra, att de syntes utgöra en enda oredig klunga. De svenska Sqvadronerna voro icke längre sena at göra anfall. En del af dem förföljde det fiendtliga rytteriet; andra åter gjorde »main basse« på fot-

folket (de stakkels hollandske båds mænd) och detta »i en djefvulsk måtta«.

På slagmarken lå efter slaget over 8357 faldne, danske og svenske mellem hverandre, efter svenske opgivelser 5000 danske imod 3000 svenske¹¹), og slaget kan karakteriseres som eet af de blodigste i den nordiske krigshistorie, uden dog at få nogen afgørende betydning for krigens videre forløb.

På det mindesmærke over de faldne, der i 1883 blev rejst af svenske og danske på selve valpladsen ved Lund ses følgende vers af den kendte præst Henrik Gerner (Kronborg 1658—59) indhugget:

»Her ligger kecke mænd, hvis Ben og Blod er blandet
i blandt hinanden saa, at ingen sige andet
end de er aff een Slect, de var oc af een troe,
dog kunde de med Fred ej hos hinanden boe.«

De danske spredte afdelinger søgte efter kampen tilbage til Landskrona, hvis forsvær var forstærket med de før omtalte 500 båds mænd; men spørgsmålet melder sig nu, hvor var Niels Juel blevet af under selve kampen, fra han om morgenen var set i Kongens hovedkvarter? Intet vides med sikkerhed herom, såvidt det indtil i dag har været muligt at spore.

Det må antages, at han har fulgt Kongen i dennes følge, ialtfald så længe, det må have været muligt. Björnin¹⁰) beretter, at man om morgenen den 4. december så Kong Christian den V i et »lysande följe« med general Carl von Arenstorff i spidsen for den danske venstre fløj ile mod Lund.

Enkelthederne om Kongens og Prins Georgs færden under selve slaget ved Lund er da heller ikke belyst noget sted. Man ved, at Kongen dukkede op flere steder, opildnede mandskabet og kastede sig som en dyg-

tig, men også vovelig kriger ind i flere træfninger, indtil han omkring middagstid forsøgte at få vor flygtende venstre fløj standset i den vilde flugt imod Landskrona¹⁰⁾¹¹⁾ og ¹²⁾, hvortil Kongen også selv senere ankom¹⁸⁾¹⁹⁾ og ²⁰⁾.

Om Niels Juel*) ved man faktisk kun, at han om morgenen den 4. decbr. var set i Kongens hovedkvarter¹⁰⁾¹¹⁾, derefter forsvinder hans spor, indtil han med båds mændene fra Landskrona vendte tilbage til København den 6. og fra den 7. igen ses at underskrive admiralitetets skrivelser⁷⁾.

Felttoget i Skåne blev nu opgivet for resten af året, og vore tropper blev trukket tilbage til Sjælland; 30 mand af båds mændene var dog forinden under Ljt. Jürgen Carstensens kommando blevet dirigeret til Häl-singborg, der imidlertid overgav sig til Svenskerne den 31. december s.a.¹⁴⁾.

Niels Juel kastede sig derefter igen ud i arbejdet for at få klargjort de danske skibe, hvis besætninger nu var frarøvet c. 1000 bådsfolk.

Vi forstår nu baggrunden for hans ophold hos Kong Christian den V. på Svenstrup i dagene før den 4. december 1676; han kæmpede her for at kunne bevare bådsfolket til brug i de skibe, som han var ved at gøre klar på Holmen til de kommende togter.

*) Niels Juel, såvel som de øvrige tilstedeværende af Kong Christians følge, må med en vis uro have bemærket Kongens utrolige hidsighed efter selv at søge kampen; her var der ikke megen forskel på den svenske eller den danske Konge i deres ungdommelige krigsiver. Som den eneste tilbageværende repræsentant for den gamle danske adel, der ikke var bundet af egentlige kampopgaver, kan det ikke udelukkes, at Niels Juel da havde følt sig forpligtet til at følge den unge Konge, for at søge at beskytte Danmarks Enevoldskonge imod selve kampens farer.

Et tab her på c. 3 orlogsskibe kunne have fået de alvorligste følger for krigens videre forløb, og der skulle da også en mand til af Niels Juels støbning for at kunne få vor flåde i søen 1677.

Med denne flåde viste Niels Juel i slaget i Køgebugt den 1. juli kongen og rådet, at han kunne sejre over den svenske, uden Tromp's eller hollandske skibes hjælp*).

Under Niels Juels ophold på Svenstrup lykkedes det ham at få bådsfolket fjernet fra lejren ved Skjelshøj til en tilsyneladende mere sikker tjeneste som vagt for Kongen ved Svenstrup; selve kampens udvikling medførte imidlertid, at disse brave matroser blev kastet ind i selve kampen. Niels Juel havde ikke kommando over dem, de måtte lyde de ordrer, de modtog fra hæren, og som de, da det kom til kamp, tro beseglede med deres død. Disse bådsfolks tragiske skæbne må aldrig gå af glemme!

Efterskrift.

Niels Juel var og er et eksempel til efterfølgelse for alle danske på mod og villie, såvel overfor fjende som foresatte. Han led ganske vist nederlag overfor Tromp i spørgsmålet om bådsfolket, men han vandt ry som Danmarks — og på den tid også som en af verdens kendte og bedste flådeførere, efter Slaget i Køgebugt. Som tak for sejren blev han umiddelbart derefter udnævnt til General-admiral-løjtnant sam til ridder af elefanten. Sine øvrige store fortjenster til trods forblev Niels Juel i den her opnåede charge resten af sit liv, medens både Tromp og senere hans broder Jens Juel blev General-admiraler.

*) Fra Holland var der medio marts 1677 ankommet 700 matroser til forstærkning af vore besætninger.

Dette kunne tyde på, at Kong Christian den V muligvis havde båret på en smule nag — hvis man tør sige sådant — overfor Niels Juel; senere kendte breve fra Kongens hånd synes at antyde dette, og det kan da anes, at Niels Juel's her berettede kamp for bådsfolket, imod Kongen og Tromps ønsker, kan have været årsagen dertil?

Men Niels Juels kampe såvel på papir, i ord som på søen var ikke forgæves, de vakte igen den danske ånd og det danske sindelag til fornyet liv i vor flåde, knækkede det »hollandske parti« og gav os selv tilliden tilbage.

Dette skal ikke glemmes i en tid, hvor »ja og nej« ikke længere forfægtes med samme selvfølge, som dengang.

Uden tillid til ens førere, det være sig militære som politiske, kunne vi ikke have vundet, hverken i Køgebugt 1677 eller ved Fredericia 1849; sidst, da Danmark stod over for sin skæbnetime, var vi lammet til at begynde med, hvor dansk ungdom måtte tage kampen op, lige så ringe forberedt som bådsfolket ved Lund 1676.

»Det, der betyder noget, er at arbejde mod et mål, der ikke er helt klart for øjeblikket« som Antoine de Saint Exupéry udtrykte det i KRIGSFlyver, »det er et mål for ånden, ikke for intelligensen«.

»Fristelsen kender vi så godt som nogen kirkefader. Fristelsen består i, når ånden sover, at bukke under for intelligensens fornuftgrunde«.

Intelligensen sagde, det ville være umuligt at kæmpe og sejre med en flåde, der var modstanderens underlegen, men Niels Juel forstod at forene sit mandskab i tillid til at sejren fulgte ham, når han førte sine skibe mod fjendens under det Dannebrog, hvis historie

og gestalt gennem de vekslende tider har givet danske »begejstringens ånd«.

Kildefortegnelse.

1. Admiralitetets Kopibog, litr. B. 1676, Rigsarkivet.
2. H. G. Garde: Efterretninger om den danske og norske søemagt, Kbhvn. 1832.
3. H. G. Garde: Den dansk-norske sømagts historie, Kbhvn. 1861.
4. Krigskancelliet, depechekontoret 1671-99, Sæetaten vedrørende I, Kgl. ekspeditioner 1671-66 (indeholder bl.a. Chr. V.'s koncepter til Tromp, Rodsten og Niels Juel; fra 16. november 1676 til 6. december 1677 er alle blade borttagne, antagelig til brug ved de efterfølgende forhør vedr. Slaget ved Lund).
5. Chr. V.'s testamente, tillæg til den danske Kongelov, ved I. A. Vorsaae, Kbhvn. 1860.
6. A. Güntelberg: Niels Juel, Kbhvn. 1897.
7. Admiralitetets Kopibog, litr. C. 1676, Rigsarkivet.
8. Rentekammerarkivet 2 B, nr. 54, Københavns tøjhusregnskab 1/1 1676 til 1/3 1677, Rigsarkivet.
9. Vaupel, Otto: Den dansk-norske hærs historie, Kbhvn. 1872.
10. Arenstorff, C. J. von: Generalerne F. og C. von Arenstorff, Kbhvn. 1889.
11. Jensen, N.P.: Den skaanske krig 1675-79, Kbhvn. 1900.
12. Stille, A.: Felttogene i Skåne 1676-79, några reflexioner och synpunkter. Svenskt hist. tidsskrift 1901.
13. Original manuskript til Kong Chr. V.'s krigshistorie, Rigsarkivet.
14. Løvenskiold, C. L.: Slaget ved Lund, koncepter m.v., Rigsarkivet.
15. Søekrigskancelliet, 1676-78, Over- og underordnede bestillingsmænds arkiver, (inkl. Tromps relationer 15 a) Rigskancelliet.
16. Niels Bielke's rapport fra slaget ved Lund (kopi), Kgl. Armeemuseum, Stockholm.
17. Björlin: Slaget ved Lund. Stockholm 1883.
18. Jensen, N. P.: Chr. V. i slaget ved Lund, en kritisk undersøgelse, Hist. Tidsskrift, 7 Række. II-1-45. 1899.
19. Stille, A.: Chr. V. i slaget ved Lund (Sv. hist. tidsskr. T XVIII, 191-216).
20. Stille, A.: Nogle bemærkninger til N. P. Jensens art. ad 18) Hist. Tidsskr. 1899" pag. 559-576.

Våbenhistorisk Selskab

blev stiftet den 26. april 1932 og har til formål at virke for dansk våbenhistorisk forskning og for udbredelse af kendskab til våben og deres historie ved afholdelse af foredrag samt udsendelse af Vaabenhistorisk Aarbog, meddelelser m.v.

Selskabets adresse:
Spionnecksvej 2, Gentofte